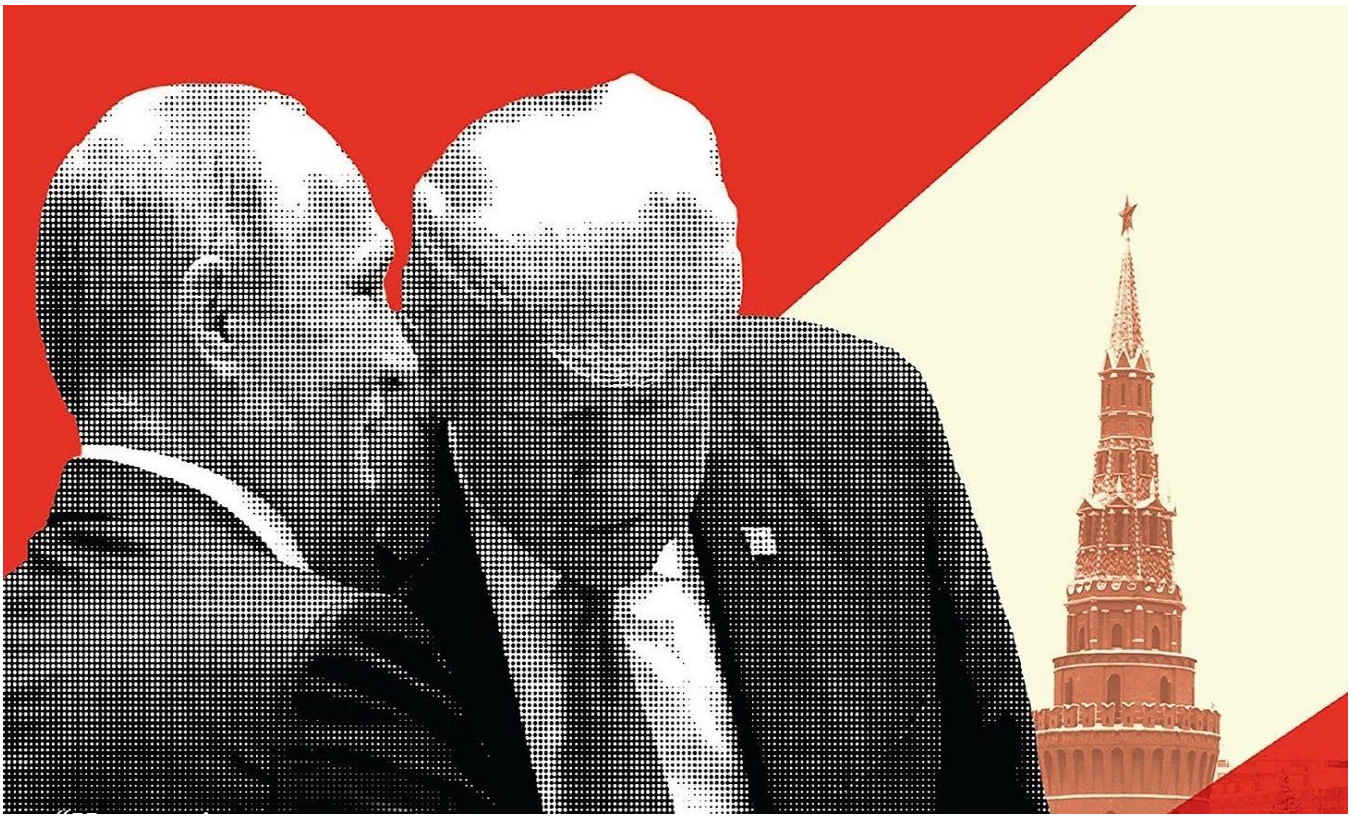
لیکونکی: ګریګ ګوما(Greg Guma).
منبع اودخپریدو نیټه : ګلوبال ریسرچ«25-04-2025».
ژباړونکی : پوهندوی دوکتور سیدحسام «مل» .

له ژورې کندې هاخوا:دانکاراو دیکتاتورۍ سره مخامخ کېدل

Beyond the Abyss: Facing Denial and Dictatorship

لکه څنګه چې زه د اتومي جګړې پای ته رسولو په حال کې وم، د انې جیکبسن د ځورونکي کتاب په اړه چې د قیامت اتومي تبادلې ته د نزول په اړه څه ډول ښکاري، د فلم یو ډول چې په شو ټایم کې خپور شو. په فلم کې ، د ټولو ویره مجمو عه، د CIA نوی

شنونکی جیک رایان، چې د یو ځوان بین افلیک لخوا لوبول شوی ، په بالتیمور کې د اتومي برید څخه ژوندی پاتې کیږي او موږ په وروستۍ دقیقه کې د دریمې نړیوالې جګړې څخه ژغوري. هغه دا د روسیې له ولسمشر سره په صادقانه توګه د خبرو کولو له لارې کوي. البته، دا پیښ کیدی شي.

د کتاب په ګرانه(Granular) او ډیر واقعیتي سناریو کې، تمدن وروسته له هغه ویجاړ شو کله چې شمالي کوریا د "له نیلي څخه بهر بولټ" - چې د حیرانتیا - برید پیل کړ. دا د داسې نه ګټل کیدونکي جګړې د بشپړ لیونتوب په اړه یو سخت خبرداری دی.

دې ما ته د فریدریش نیتشې د غم یادونه وکړه، "که تاسو په کافي اندازه اوږد کندې ته وګورئ، کندې به بیرته تاسو ته وګوري." د هغه هدف دا و چې په منفي تمرکز کولو، لید له لاسه ورکولو او د هغه څه په اړه چې موږ یې ګورو ډیر بد بین کید و خطر په اړه خبرداری ورکړو. پدې ورځو کې موږ اړتیا لرو چې دا په زړه کې ونیسو.

له بلې خوا، دا هم خطرناکه ده چې هغه نا آرامه واقعیتونه ونه پیژنو چې موږ یې په مخ کې ګورو. سره له دې چې موږ ممکن د هالیوډ نسخې کې د یوې ناورین د مخنیوي په وخت کې د راحت احساس وکړو، ډیری خلک احساس کوي چې په ریښتینې نړۍ کې هیڅ اتل به د ژغورنې لپاره نه راځي. دا ډول هیله مند فکر د انکار لپاره لنډمهاله تیښته ده. له بده مرغه، په ملیونونو خلک دا غوره کوي.

انکار اکثرا هغه څه تحریفوي چې موږ یې د عصري ستونزو سره مخ کوو، مهم شیان لکه په ټوله سیاره کې د ډیموکراسۍ پاتې شونې ساتل. حتی د ټرمپ د بیا ټاکنو دمخه، د نړۍ لږترلږه 70 سلنه نفوس - شاوخوا 5.7 ملیارد - د دیکتاتورۍ لاندې ژوند کا وه ، د ډیموکراسۍ د ډولونو (V-Dem) انسټیټیوټ د راپور له مخې. دا باید حیرانونکی وي، مګر دا ډیری یې یوازې له پامه غورځول شوي.

د 1980 لسیزې په وروستیو او د 1990 لسیزې په لومړیو کې د ډیموکراسۍ غورځنګونو کې زیاتوالی راغی، کوم چې ډیری دیکتاتورۍ یې ننګولې او په څو هیوادونو کې یې د ډیموکراتیک حکومتدارۍ ته د لیږد لامل شو. مګر له هغه وخت را هیسې دیکتاتورۍ په ټوله نړۍ کې مخ په زیاتیدو دي.

د ډیموکراسۍ زوال د آرام سمندر په سیمه ، ختیځه اروپا، مرکزي آسیا، لاتیني امریکا او کارابین کې تر ټولو ډېر د پام وړ او شدید دی. دا یوه خواشینونکې خبره ده چې له ۲۰۱۰ کال راهیسې، د هغو هیوادونو شمېر ډېر شوی چې یا د ډیموکراسۍ په برخه کې شاتګ کوي او یا په دیکتاتوري (استبدادي) نظامونو بدلیږي. د دې وضعیت لپاره یوه کارپډونکې اصطلاح "غیر لیبرالە ډیموکراسي" ده.

په ډېرې لېستونو کې، له ۵۰ څخه ډېر هېوادونه د دیکتاتوریو یا استبدادي رژیمونو په توګه طبقه بندي شوي دي. کېدای شي دا خبره مبالغه ښکاره شي، خو دلته یو لیست دی — چې له نسبتاً آزادو هېوادونو پیلېږي او تر ټولو لږ آزادو ته رسېږي: مالي، موریتانیا، کویټ، الجزایر، بورکینا فاسو، انګولا، عراق، اردن، نیکاراګوا، ګابون، موزمبیق، ایتوپیا، روسیه، نایجر، قطر، زیمبابوې، قزاقستان، د کانګو جمهوریت، کمبوډیا، روانډا، کوموروس، اسواتیني، ګینه، میانمار، عمان، ویتنام، مصر، افغانستان، کیوبا، توګو، کامرون، وینزویلا، جیبوتي، متحده عربي امارات، آذربایجان، ګینه بیساو، بیلاروس، سوډان، بحرین، چین، ایران، اریتریا، بوروندي، ازبکستان، سعودي عربستان، لیبیا، یمن، تاجکستان، استوایی ګینه، لاوس، ترکمنستان، چاډ، سوریه، د مرکزي افریقا جمهوریت، د کانګو ډیموکراتیک جمهوریت او شمالي کوریا. کېدای شي تا سو د دې لیست په ترتیب اعتراض ولرئ، خوډېر لږ خلک به وي چې دا هېوادونه د "ډیموکراسۍ" په توګه یاد کړي

خبره دا ده چې تاسو به د دیکتاتورۍ په داسي لیستونو کې د متحده ایالاتو نوم ونه مومئ. خو په اوسني وخت کې باید هلته وي. دا د حقایقو د نه منلو یوه بله بېلګه ده. سره له دې چې شواهد ورځ تر بلې ډېریږي، ډېرې امریکایان لا هم په دې باور دي چې ګواکې موږ یوازې یو ډېر محافظه کاره مشرتابه لرو، یا دا چې ښایي یوازې یو "اسا سي قانوني بحران" رامنځته شي. دوی فکر کوي چې ډیپلوماسي، جوړجاړی او د واک سوله ایز لېږد لا هم ممکن دي، حتی د هغو کسانو سره چې نور په دې ارزښتونو باور نه لري.

ولسمشر ټرمپ او د هغه مرستیال جي ډي وینس دواړو خپل دریځ په ډېره روښانه توګه بیان کړی دی: د دوی په وینا، تر ټولو خطرناک دښمنان هغه دي چې "د هیواد دننه" شتون لري. له همدې امله، دا به یو ډول حماقت وي که څوک پوه نه شي چې دوی او د "ماګا" (MAGA) غورځنګ وفادار غړي به د دې "ګواښونو" د ماتولو، محاکمه کولو، زنداني کولو او یا حتی له منځه وړلو لپاره هر ډول اقدام وکړي. او د دې ګواښونو لیست هم مخ په ډېریدو دی.

اصلي پوښتنه دا ده چې موږ له کوم ډول دیکتاتورۍ سره مخ یو، او له دې ځایه به حالات کوم لوري ته ځي؟ موږ په یقین سره نه پوهیږو چې ایا ټرمپ او و لا دیمیر پوتین کوم رسمي اتحاد لري که نه، خو د دې خبرې د ردولو لپاره ډېر لږ شواهد شته، په داسې حال کې چې د دې تیاره پایلې د تایید لپاره ډېر شواهد موجود دي. وروستۍ نښه د اوکراین په اړه د ټرمپ هغه وړاندیز دی چې ګواکې "وروستۍ" دی او له مخې یې اوکراین باید له روسیې سره د سولې یو اړخیز شرایط ومني.

داسې ښکاري چې په دې نوي اتحاد کې هنګري، ترکیه، اسراییل او ځینې نور هیوادونه هم شامل دي چې تر اغیز لاندې دي. دا منل چې یو نوی نړیوال استبدادي اتحاد — یا په بل عبارت، د دیکتاتورانو یو ریښتینی ائتلاف — رامنځته شوی، یو دردناک خو

اړين حقيقت دی. يوه مهمه پوښتنه چې لا هم پاتې ده، هغه دا ده چې چين په دې جوړښت کې چيرته ځای لري؟

ښايي دا ګډوډي له دې امله وي چې په امريکا کې رامنځته شوې استبدادي بڼه، د ديکتاتورۍ له معمول ډولونو سره توپير لري. دا نه کومه پوځي ديکتاتوري ده او نه هم د يو ګوند واکمني چې د يو سياسي ګوند د مشرتابه لخوا اداره کيږي. که څه هم جمهوري غوښتونکي په کانګرس کې اکثريت لري، خو په عملي توګه يې ډير نفوذ له لاسه ورکړی دی. پرځای يې، هيواد د يو فردي ديکتاتورۍ (personalist dictatorship) په لور تللی دی؛ يو داسې نظام چې د يو واحد کس لخوا کنټرولېږي. دا کس مطلق واک غواړي، د محکمو پريکړې ننګوي، کانګرس له پامه غورځوي، دولتي اداري او بنسټونه له منځه وړي، مساوات او بشري حقونه ردوي، او خپله اراده د ويړې او ډار له لارې پلي کوي. هغه د يو مسؤل مشر په توګه حکومت نه کوي، بلکې د يو واکمن په توګه حکم چلوي — او دا هر څه د هغه د ورځنيو ګټو او غوښتنو سره سم ترسره کيږي. موږ د "فاکس نيوز" (Fox News) په بڼه دولتي رسنۍ هم لرو، چې د دې وضعيت ډېره برخه توجيه کوي او ورته د مشروعيت بڼه ورکوي.

دا حالت د روم يا روسيې د امپراتوريو، او يا هم د پخوانۍ انګلستان د دورې يادونه کوي. په هغه دوره کې چې د "يوولس کلن استبداد" (Eleven Year Tyranny) په نوم يادېږي (له ۱۶۲۹ څخه تر ۱۶۴۰ پورې)، پاچا لومړي چارلس (King Charles I) د يوه مطلق العنان واکمن په توګه حکومت کاوه او پارلمان ته يې هيڅ پام نه کاوه؛ حتی د خپلې واکمنۍ په دريم کال کې يې پارلمان منحل کړ. چارلس يو ساده منطق درلود: تر هغه چې له جګړې ډډه وکړي، نو مقننه قوې (پارلمان) ته اړتيا نه لري.

د ټرمپ په څېر، پاچا چارلس هم فکر کاوه چې حق لري په خپله خوښه قوانين جوړ او بدل کړي. هغه په دې باور و چې د حکومت کولو الهي حق لري، او له همدې امله يې انګيرله چې مخالفين يې په حقيقت کې د خدای سپکاوی کوي . خو د مشورو نه منلو او د قوانينو د نه رعايتولو له امله، د هغه محبوبيت له منځه لاړ او په پای کې د يوې وحشتناکې کورنۍ جګړې لامل شو؛ هغه جګړه چې په بريتانيا کې تر ټولو خونړۍ ګڼل کيږي.

د انکار يوه بله بڼه دا ده چې ګواکې ټرمپ يو بې کفا يته او احساساتي (بې پروا) کس دی چې هيڅ ډول ستراتيژيک پلان نه لري. ښايي دا خبره د هغو خلکو لپاره د ډاډ وړ وي چې فکر کوي ټرمپ دومره وړتيا نه لري چې يو اغيزناک ظالم واکمن شي. کله چې بيل ماهر (Bill Maher) له هغه سره وکتل، نو په ډېر تعجب سره يې وويل چې ټرمپ ليونۍ نه دی. هغه په خپل خپرونه کې په ټوکو ټوکو کې وويل: "يو ليونۍ سړی په سپينه مانۍ کې نه اوسېږي، بلکې هغه څوک هلته اوسېږي چې په تلويزيون کې د ليوني رول لوبوي." ايا دا حالت له ليونتوب څخه غوره دی؟ په حقيقت کې، دا کېدای شي لا ډېر خطرناک وي؛ ځکه دا هغه په يو داسې "سوسيوپات" (sociopath) يا ټولنيز ضد شخصيت بدلوي چې لوړ ذهني وړتيا لري او په ډېر مهارت سره خپلې موخې تعقيبوي.

د ماهر څرګندونې ښيي چې د ټرمپ په خبرو او ادعاوو هيڅ باور نه شي کېدای. خو داسې ښکاري چې ماهر د ټرمپ تر اغېز لاندې راغلی و، ځکه هغه داسې احساس کاوه چې ګواکې ټرمپ ښايي هغه د يو "احتمالي ملګري" په توګه ومني. په دې توګه، ټرمپ خپله موخه ترلاسه کړه. خو حقيقت دا دی چې سوسيوپا تا ن نه ملګري لري او نه هم د نورو لپاره کوم درناوی يا ارزښت قايل دي. د دوی اصلي ځانګړتياوې دروغ ويل ، د قوانينو او مقرراتو ماتول، او د نورو د خوندیتوب په اړه بې غوري کول دي. لږ تر لږه په دې برخه کې، ټرمپ په خپلو کړنو کې ثابت قدم دی.

خو ښه خبر دا دی چې، ډېر احتمال شته چې د امريکا د دې "ځان غوښتونکي پاچا" (wannabe king) برخليک به ښه نه وي. کېدای شي هغه ترور نه شي، خو د واک څخه د هغه د وتلو لپاره ډېرې داسې لارې شته چې هغومره ناوړه به وي لکه څنګه چې هغه واک ته رسېدلی و.

د يوه ديکتاتور د واکمنۍ اوسطه موده له ۱۰ څخه تر ۱۳ کلونو پورې وي. ځينې يې د لسيزو لپاره واک ته ځان نښلوي، خو ډېرې يې ډېر ژر له واکه غورځول کيږي، او يو شمېر نور يې بيا په طبيعي مرګ مري. پوځي ديکتاتورۍ معمولاً لږ ثبات لري او په اوسط ډول يوازې شاوخوا پنځه کاله دوام کوي. د ټرمپ واکمني به احتمالاً لږ تر لږه اته کاله دوام وکړي؛ البته که د "مار-ا-لاګو" (Mar-a-Lago) هغه دوره چې هغه په واک کې نه و، په حساب کې ونه نيول شي.

په ۱۶۴۹ کال کې، لومړی چارلس (Charles I) په پای کې په مرګ محکوم او په عام محضر کې يې سر پرې کړای شو. شاوخوا يوه پېړۍ وروسته په روسيه کې، دريم پيټر (Peter III) احتمالاً ترور شو، او په ۱۹۱۷ کال کې، دويم نيکولاس (Nicholas II) د انقلاب له پيل کېدو مخکې، د سرتيرو لخوا د خپلې ميرمنې ، ځلورو لونو او زوی سره يوځای په ډزو ووژل شو.

د ايټاليا بينيټو موسولیني له شلو کلونو څخه ډېر په واک کې پاتې شو، خو په ۱۹۴۵ کال کې وويشتل شو او بيا په عام محضر کې راځوړند (دار) کړای شو. د دويمې نړيوالې جګړې په پای کې، د جاپان هيديکي توجو، د ناروې ويدکون کويسلينګ او د رومانيا ايون انتونسکو ټول د جنګي جرمونو له امله محاکمه او اعدام شول. هټلر د ځان وژنې له لارې له دغه برخليک څخه ځان وژغوره؛ د هغه "زر کلن رايش " (امپراتوري) يوازې دولس کاله دوام وکړ.

په ۱۹۶۰ لسيزه کې، د دومينيکن جمهوريت واکمن رافيل تروخيلو مولينا ووېشتل شو؛ په وژونکو کې يې يو جنرال هم شامل و. په سويلي ويتنام کې، نګو دين ديم په چاقوګانو (نيزو) ووهل شو او بيا ووېشتل شو. په ۱۹۷۰ لسيزه کې، د سويلي کوريا پارک چونګ-هي هم د يو پخواني ملګري لخوا د دوډۍ خوړلو په يوه محفل کې ووېشتل شو. د

استوایی ګیني فرانسیسکو ماسیاس نګویما د نسل وژنې، د دولتي پیسو په غلا (اختلاس) او خیانت تورن، محاکمه او بیا اعدام شو.

د نیکاراګوا اناستاسیو سوموزا له واکه وغورځول شو، خو وروسته په ۱۹۸۰ کال کې هغه وخت وویشتل شو کله چې ګوریلا جنګیالیو وموند. د رومانیا د یکتاتور نیکولای چاوشیسکو په پای کې د دولت پر ضد د جرمونو له امله محاکمه او په ۱۹۸۹ کال کې په عام محضر کې اعدام شو. په راتلونکي لسیزه کې، د لایبریا سامویل دو د وژل کیدو دمخه د ۱۲ ساعتونو لپاره شکنجه شو.

په ۲۱ مه پیړۍ کې تر اوسه پورې درې لویې غمجنې پایلې دا وې: د کانګو واکمن لوران کابیلا، چې د خپل یوه ساتونکي لخوا وویشتل شو ؛ د عراق صدام حسین، چې په بغداد کې د جنګي جرمونو له امله محکوم او راځوړند (دار) کړای شو؛ او معمر قذافي، چې ۴۲ کاله یې پر لیبیا واکمني وکړه، خو وروسته د یاغیانو لخوا له واکه وغورځول شو، تعقیب شو او په لیدلو سره سم اعدام شو.

دا په هیڅ صورت یو بشپړ لیست نه دی، خو ښیي چې د ټرمپ لپاره حالات څنګه کیدای شي. ډیر احتمال شته چې هغه به د خپلې قانوني دورې له پای ته رسیدو وروسته په واک کې د پاتې کیدو هڅه وکړي، خو وبه ګوري چې مقاومت او ملکي واکمني دا کار ستونزمن کوي. حتی کیدای شي کورنۍ جګړه رامنځته شي؛ د هغه تر ټولو افراطي پلویانو لا له وړاندې، په ۲۰۲۰ کال کې د هغه له ماتې وروسته، همدا غوښتل. خو د واک د بې شمېره ناوړه کارونو پر بنسټ، دا هم په مساوي توګه شونې ده چې هغه به بالاخره اړ شي ترڅو له خپلې تیارې او ژورې کندې سره مخ شي، او یا ښایي د بل کوم ظالم واکمن په سیمه کې کوم خوندي پناه ځای ته وتښتي

---------- په درناوی «24-10-2026»